

Behörighet och statsbidrag
Nina Frohm
Nina.frohm@socialstyrelsen .se

Lägesrapport om verksamhet med personliga ombud (S2019/00151/FST)

Verksamheten med personliga ombud riktar sig till personer som är över 18 år eller äldre, som har psykiska funktionsnedsättningar samt betydande svårigheter att utföra aktiviteter inom olika livsområden.

För att få stöd av personligt ombud ska den enskilde ha sammansatta och omfattande behov av vård, stöd och service, rehabilitering och sysselsättning samt ha behov av långvariga kontakter med socialtjänsten, primärvården, den specialiserade psykiatrin och andra myndigheter.

Verksamhet med personligt ombud syftar till att den enskilde ska

- Ha bättre möjligheter att påverka sin livssituation och vara delaktig i samhället.
- Ha möjlighet att leva ett mer självständigt liv och få en förbättrad livssituation.
- Ges möjlighet att få tillgång till samhällets utbud av vård, stöd och service på jämlika villkor samt rättshjälp. Rådgivning och annat stöd utifrån sina egna önskemål och behov.

Verksamheten med personliga ombud syftar även till att få myndigheter, kommuner och regioner att samverka utifrån den enskildes önskemål och behov samt att de sammanställer ett underlag till åtgärder som kan förebygga brister när det gäller den enskildes tillgång till samhällets utbud av vård, stöd och service.

Socialstyrelsens uppdrag

Socialstyrelsen har regeringens uppdrag att i samverkan med länsstyrelserna fördela 130 000 000 kronor i statsbidrag till kommuner enligt förordningen (2013:522) om statsbidrag till kommuner som bedriver verksamhet med personligt ombud för vissa personer med psykiska funktionsnedsättningar. I uppdraget ingår att tillsammans med länsstyrelserna följa upp, stödja och utveckla verksamheterna.

Av förordningen framgår att Socialstyrelsen senast den 15 maj varje år, ska lämna en lägesrapport till regeringen om verksamheten med personligt ombud. Lägesrapporten ska redogöra för hur verksamheten har utvecklats under det

gånga året, hur medel fördelats och en ekonomisk redovisning. I denna redovisning presenteras även verksamhetens omfattning i antal kommuner och verksamheter¹, antal personliga ombud, typ av klientgrupper, kontaktorsaker med mera.

Redovisningen innehåller även en kort sammanfattning av länsstyrelsernas och Socialstyrelsens arbete under 2020. I rapporten redovisas även en sammanställning av sju länsstyrelsernas fokusgrupper med ett 40-tal personliga ombud om hur de beaktar barnrättsperspektivet i sitt arbete med klienter som helt eller delvis har hemmavarande barn.

Redovisning av verksamhet med personligt ombud under 2020

Länsstyrelsen rapporterar varje år till Socialstyrelsen om den lokala och regionala utvecklingen av verksamheter med personligt ombud. En kommun som har tagit emot statsbidraget ska, enligt förordningen, senast den 15 januari redovisa till länsstyrelsen hur föregående års bidrag har använts. Nedan följer en sammanfattning av länsstyrelsernas rapporter som baseras på kommunernas redovisningar till länsstyrelserna.

Antal kommuner som erbjuder verksamhet med personligt ombud har minskat

Av tabell 1 framgår att 247 av landets 290 kommuner hade verksamhet med personligt ombud under år 2020. Antalet kommuner som erbjuder personligt ombud har minskat med 13 kommuner jämfört med föregående år. Det är framför allt två län som står för denna minskning, Jönköping och Örebro. I Jönköpings län har antalet kommuner som har erbjudit personligt ombud minskat från 13 till två kommuner. Sedan flera år tillbaka har Jönköpings län haft en gemensam organisation och verksamhet för personligt ombud för samtliga kommuner i länet. Jönköpings kommun beslutade att säga upp samverkansavtalet för personligt ombud från och med februari 2020 och efter det finns det nu endast två personliga ombud kvar i länet.² Örebro län har lagt ned en av sina verksamheter för personligt ombud vid årsskiftet 2019/2020.³ Som tidigare år saknar Gotlands län verksamhet för personligt ombud. Under 2020 har det tillkommit några nya kommuner i Skåne, Stockholm, Västmanland, och Östergötland.

---

¹ Om fler kommuner eller stadsdelar driver verksamheten tillsammans så räknas det som en verksamhet.

² [https://www.jonkoping.se/download/18.f356a12169ec9d53d44069/1554816087594/Socialn%C3%A4mndens%20kallelse%20och%20allm%C3%A4nna%20handlingar%20\(2019-04-16\).pdf](https://www.jonkoping.se/download/18.f356a12169ec9d53d44069/1554816087594/Socialn%C3%A4mndens%20kallelse%20och%20allm%C3%A4nna%20handlingar%20(2019-04-16).pdf)

³ <https://www.psykiatrisktssamarbete.se/om-personligt-ombud/>

Tabell 1. Antal kommuner som erbjudit personligt ombud per län under 2020 och 2019

Län	Antal kommuner	Antal kommuner som erbjud PO 2020	Antal kommuner som erbjud PO 2019	Förändring jämfört med 2019	Antal Verksamheter 2020
Blekinge	5	5	5	-	1
Dalarna	15	15	15	-	2
Gotland	1	0	0	-	0
Gävleborg	10	10	10	-	5
Halland	6	5	5	-	5
Jämtland	8	6	6	-	1
Jönköping	13	2	13	-11	2
Kalmar	12	11	11	-	4
Kronoberg	8	8	8	-	1
Norrbottn	14	13	13	-	8
Skåne	33	29	28	+1	13
Stockholm	26	26	25	+1	23
Södermanland	9	8	8	-	5
Uppsala	8	7	7	-	5
Värmland	16	16	16	-	1
Västerbotten	15	15	15	-	3
Västernorrland	7	7	7	-	5
Västmanland	10	10	9	+1	1
Västra Götaland	49	40	41	-1	16
Örebro	12	7	12	-5	3
Östergötland	13	7	6	+1	3
Totalt	290	247	260	-13	107

Källa: Länsstyrelserna 2021

Antalet ombud har minskat

Under 2020 fanns det 340 personliga ombud i landet (317 heltidstjänster) vilket är en minskning med 10 personliga ombud, och en minskning med 12 heltidstjänster jämfört med föregående år. Det är framför allt Jönköpings län och Örebro län som står för minskningen. Ungefär två tredjedelar av de som arbetar som personligt ombud är kvinnor.

En viktig del för att de personliga ombuden ska hålla hög kvalitet och service i sitt stödjande uppdrag med klienterna är att det finns ett system som främjar kontinuerlig fortbildning och handledning för ombuden. Kommunen ska erbjuda både handledning och fortbildning till de personliga ombuden. Handledningen kan utformas på olika sätt och närmare 90 procent av de personliga ombuden har deltagit i kontinuerlig handledning genom arbetsgivaren. I några verksamheter har ombuden valt att ha ett kollegialt utbyte ombuden emellan istället för att anlita handledning via kommunen. Fyra verksamheter har redovisat att all handledning till ombuden har ställts in med anledning av coronapandemin.

Majoriteten av ombuden (90 procent) har blivit erbjudna att delta i olika digitala utbildningar, webinarier och digitala konferenser. På grund av pandemin har Socialstyrelsen ställt in den ordinarie tredagars introduktionsutbildning för nyanställda personliga ombud och myndigheten erbjöd istället en kortare webbaserad introduktionsutbildning till de nyanställda ombuden. Förutom introduktionsutbildningen har personliga ombud även deltagit i olika webinarium och digitala konferenser som kommuner och länsstyrelserna anordnat. Till exempel genomförde länsstyrelserna i Blekinge, Kalmar, Skåne och Kronobergs län en digital föreläsning om Barnkonventionen där närmare 200 ombud deltog. Länsstyrelserna i Stockholms, Södermanlands, Uppsala, Värmlands och Västmanlands län organiserade samverkans- och kunskapsforum med utbildningar och workshops inom bland annat våld i nära relationer, covid-19 och psykisk ohälsa. Förutom dessa har de personliga ombuden även tagit del av andra digitala konferenser och kurser. Exempel på kurser som ombuden har deltagit i är:

- motiverade samtal (MI),
- föräldraskapsstöd,
- överskuldssättning,
- morgondagens psykiatri,
- hedersrelaterat våld,
- spelmissbruk,
- unga vuxna så kallade ”hemmasittare”⁴,
- lågaffektivt bemötande,
- pedagogiska perspektiv på neuropsykiatriska diagnoser samt
- suicidprevention m.fl.

Under året har de personliga ombuden även deltagit i erfarenhetsutbyten genom olika digitala regionala nätverksträffar. Under 2020 ställdes flera planerade konferenser in på grund av pandemin som till exempel Yrkesföreningen för Personliga Ombud i Sverige (YPOS) årliga nationella konferens.

Antalet klienter minskade under året

Sammanlagt arbetade de personliga ombuden med 9 477 klienter vilket är en minskning med 530 klienter jämfört med 2019. Minskningen av antalet klienter jämfört med året innan noteras hos både manliga och kvinnliga klienter i alla åldersgrupper utom i åldersgruppen 65 år och äldre (en marginell ökning med 17 klienter under 2020). Klientpopulationen bestod av 4 003 män och 5 474 kvinnor.

Den minsta klientgruppen är personer 65 år och äldre. Under året har 4 498 klienter tillkommit och 4 468 klienter avslutats.

Tabell 3. Klienternas ålder och kön 2020

Kön	18–29 år	30–49 år	50–64 år	65 år-	Totalt
Män	1 074	1 698	1 043	188	4 003
Kvinnor	1 339	2 548	1 360	227	5 474

⁴ ”hemmasittare” är ett begrepp som handlar om elever som vill vara i skolan, men av olika anledningar inte förmår det. Det är en frånvaro från skolan där eleven isolerar sig i hemmet, ibland till och med på sitt rum. www.magelungen.com

Totalt	2 413	4 246	2 403	415	9 477
--------	-------	-------	-------	-----	-------

Källa: Länsstyrelserna 2021

Många klienter har hemmavarande barn

I 18 av 20 län har kommunerna rapporterat att grupper som söker stöd från personliga ombud är på väg att förändras. Kommunerna ser att det har skett en ökning från följande grupper:

- unga vuxna personer med neuropsykiatriska diagnoser,
- personer med fysiska funktionsnedsättningar,
- personer med utmattningssyndrom,
- hushåll med hemmavarande barn där flera i familjen har behov av stöd.

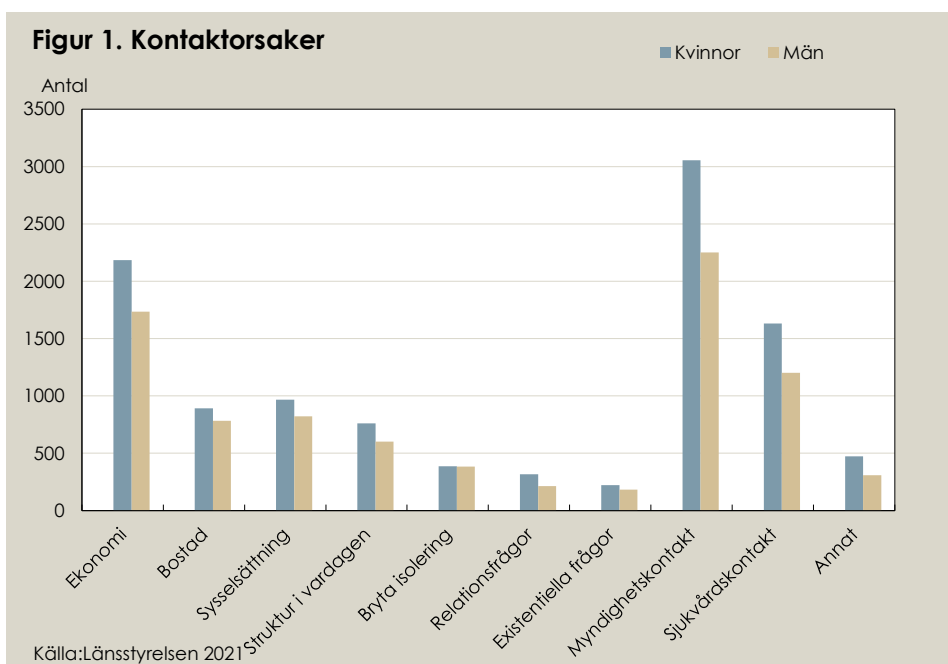
Kommunerna uppger att deras verksamheter omfattade 1 978 klienter som helt eller delvis hade hemmavarande barn.⁵ Av dessa var 1 442 kvinnor och 536 män klienter. Sammanlagt har det skett en minskning från föregående år när det gäller antal klienter som har hemmavarande barn.

Klienterna behöver stöd i kontakt med myndigheter

Verksamheterna ombads att redovisa orsakerna till att nya klienter tar kontakt med ett personligt ombud. Figur 1 visar vilka orsaker klienterna har angivit till varför de har tagit kontakt med personliga ombud⁶. De främsta orsakerna till att klienter söker stöd av personligt ombud är, liksom föregående år, att de upplever behov av stöd i kontakt med myndigheter samt att de har svårigheter med ekonomin. En annan vanlig orsak till kontakt är att personer som tillhör målgruppen behöver stöd i kontakt med hälso- och sjukvården. I relativa tal finns det inga påtagliga skillnader mellan könen i hur många som tar kontakt med personligt ombud.

⁵ Inkluderar även barn till maka/make/reg. partner/sambo som är hemmavarande hos klienten.

⁶ Varje klient har kunnat uppe flera orsaker. Antalet kvinnliga klienter är högre vilket även återspeglas i staplarna.

Av 2020 års redovisningar framgår att de personer som söker sig till personligt ombud har fler kontaktsaker jämfört med tidigare år. Det framgår till exempel att antalet klienter som behöver stöd i kontakterna med myndigheter ökar. Det bedöms bland annat bero på att myndigheters digitala övergång skapar svårigheter för de grupper som saknar e-legitimation eller bank-id. Det har blivit särskilt märkbart under den pågående pandemin när olika myndigheter stängt sina kontor eller haft begränsade öppettider och telefontider. Flera kommuner uppger även att det har blivit vanligare att klienter har fått avslag på försörjningsstöd från både socialtjänsten och Försäkringskassan. Många verksamheter redovisar även att det har blivit vanligare att klienterna önskar ombudens hjälp med att överklaga beslut om avslag på ansökningar om sjukpenning samt aktivitets- och sjukersättning.

Under året har det också blivit vanligare att myndigheter hänvisar personer till personliga ombud, vilket har ökat efterfrågan av punktinsatser för personer som inte bedöms tillhöra de personliga ombudens målgrupp.

Coronapandemin har påverkat kommunernas arbete

En tredjedel av verksamheterna uppger att coronapandemin har påverkat kommunernas användning av statsbidraget under 2020. Hälften av alla länsstyrelser har uppgett att kommunerna har sett en ökad efterfrågan av stödinsatser från personligt ombud och att verksamheterna har fått ställa om för att kunna erbjuda ett ökat utbud av stödinsatser till klienterna. Kommuner uppger bland annat att omställningen av arbetet har inneburit färre fysiska möten och att de istället har erbjudit tätare kontakt genom telefon och fler stödsamtal. Ombuden har i ökad omfattning bistått med att stödja klienterna i digitala möten med myndigheter. Flera

klienter har också tackat nej till flera stödinsatser som ombuden har erbjudit på grund av rädsla för smitta. De aktiviteter och utbud som erbjuds av socialtjänsten, Arbetsförmedling och hälso- och sjukvården har pausats och fler klienter har blivit hemmasittande, vilket i vissa fall har bidragit till ett sämre mående.

Fler verksamheter har väntetider för kontakt med personligt ombud

I 2020 års åiterrapportering besvarade kommunerna en ny fråga om det föreligger kö eller väntetider för att få kontakt med personligt ombud. I redovisningen framgår att 18 av 20 län har väntetider för personer som söker kontakt med verksamheten⁷ med personligt ombud beroende på målgrupp och typ av verksamhetsstöd. Väntetiderna varierar mellan 3 -14 veckor.

Tabell 4. Antal kommuner som erbjuder personliga ombud, antal verksamheter, om de har haft kö till verksamheten och väntetiden i veckor under 2020

Län	Antal kommuner som erbjöd PO 2020	Antal verksamheter	Antal verksamheter som har helt eller delvis väntetid för personer som söker kontakt med PO	Kötid i antal veckor
Blekinge	5	1	1	6
Dalarna	15	2	2	16
Gävleborg	10	5	3	5
Halland	5	5	3	8
Jämtland	6	1	1	22
Jönköping	2	2	1	12
Kalmar	11	4	3	5
Kronoberg	8	1	0	0
Norrbottnen	13	8	3	18
Skåne	29	13	6	8
Stockholm	26	23	10	4
Södermanland	8	5	3	5
Uppsala	7	5	1	3
Värmland	16	1	0	0
Västerbotten	15	3	3	12
Västernorrland	7	5	3	3
Västmanland	10	1	1	4
Västra Götaland	40	16	7	12
Örebro	7	3	3	24
Östergötland	7	3	3	12
Totalt	247	107	57	-

Källa: Länsstyrelsen 2021

Personer med barn prioriteras

Kommunerna redovisar årligen de prioriteringar som de gör vad gäller den enskildes tillgång till personligt ombud. Av landets 107 verksamheter har 97 tagit fram bedömningsriktlinjer eller en prioriteringsordning i händelse av ett större

⁷ Om fler kommuner eller stadsdelar driver verksamheten tillsammans så räknas det som en verksamhet

antal sökande än ombuden kan ta emot. Om kö uppstår framgår av redovisningarna att verksamheterna prioriterar enligt följande ordning:

1. personer/hushåll som har hemmavarande minderåriga barn (84 verksamheter)
2. unga vuxna utan socialt kontaktnät eller personer som riskerar att vräkas eller är bostadslösa (26 verksamheter)
3. personer som saknar kontakter, insatser eller socialt nätverk (25 verksamheter).

Under året har personligt ombud haft en tillströmning av personer som önskar stöd och över hälften av verksamheterna har haft kö. Den prioriteringsordning som verksamheten för personligt ombudens ledningsgrupp har beslutat har följts, men ständiga omprioriteringar har fått ske för att möta akut uppkomna behov och för att hantera ökningen av sökande.

Verksamheter drivs oftast i kommunal regi

Ombudsverksamheterna drivs i de allra flesta fall av kommunen. Under 2020 drevs sju verksamheter som omfattar totalt cirka 30 kommuner av andra utförare på uppdrag av kommunen. I tabell 5 framgår vilken organisationstyp det rör sig om och vilka län de varit verksamma i.

Tabell 5. Övriga utförare av verksamhet med personligt ombud

Namn	Organisation	Län
Cura Individutveckling	Kommunalförbund	Blekinge
Lapplands kommunalförbund	Kommunalförbund	Norrbottnen
PO-Skåne	Ideell förening	Skåne
Personligt ombud Kronoberg	Regionen i samarbete med 8 kommuner	Kronoberg
Bräcke Diakoni	Stiftelse	Västra Götaland, Uppsala
Parasoll	Stiftelse	Stockholm
Kamratstöd	Ekonomisk förening	Jönköping

Källa: Länsstyrelserna 2021

- Cura individutveckling är ett kommunalförbund och driver på uppdrag av samtliga fem kommuner i Blekinge län verksamheten med personligt ombud i länet.
- Lapplands kommunalförbund driver verksamheten i fyra kommuner i Norrbottens län; Gällivare, Jokkmokk, Kiruna och Pajala.
- PO-Skåne driver verksamhet för 17 kommuner i Skåne. PO-Skåne är en ideell förening som har bildats av RSMH:s och Schizofreniförbundets lokalföreningar i Skåne.
- Personligt ombud Kronoberg driver verksamheten i Kronobergs län. Organisationen har bildats i samverkan mellan Kronobergs åtta kommuner och regionen Kronoberg.
- Stiftelsen Bräcke Diakoni driver verksamheten i Göteborgs stad och i Uppsala kommun.

- Stiftelsen Parasoll i Sollentuna driver verksamhet med personligt ombud på uppdrag av sex kommuner i Stockholms län. Stiftelsens styrelse består av representanter för de föreningar inom RSMH och Schizofreniförbundet som finns i de kommuner som de arbetar i.
- Kamratstöd Gnosjö är en ekonomisk förening som driver verksamhet i Jönköping.

Svårt att uppnå fulltaliga ledningsgrupper

För verksamheten ska det enligt förordningen finnas en ledningsgrupp med representanter för kommunen, landstingets primärvård och psykiatri, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan. Dessutom ska patient-, brukar- och närståendeorganisationer erbjudas att delta i ledningsgruppen. Under 2020 har 74 av 107 verksamheter (69 procent) fulltaliga ledningsgrupper.

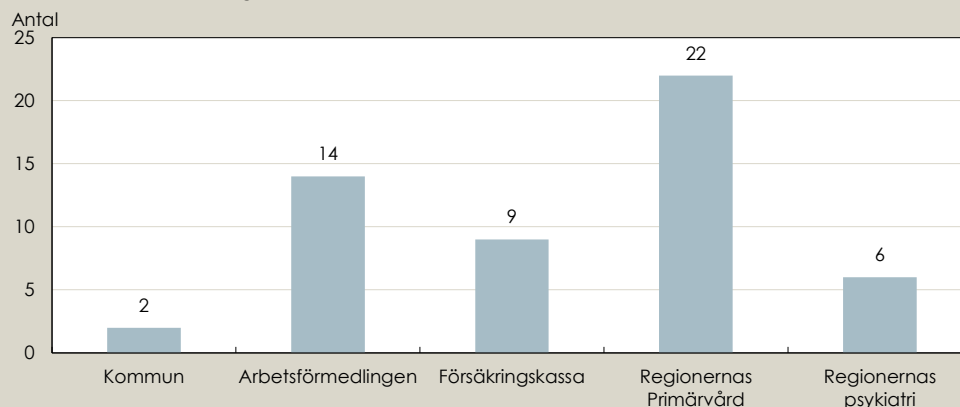
Av kommunernas redovisningar framgår att det fortfarande sju år efter förordningens tillkomst saknas en eller flera representanter i cirka en tredjedel av ledningsgrupperna i landets verksamheter. Under 2020 har det varit extra svårt för vissa verksamheter att få fulltaliga ledningsgrupper på grund av pandemin. Det har framför allt varit svårt att få representation från regionens primärvård. Ett antal verksamheter saknar representation från Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan, se figur 2. Många verksamheter uppger även svårigheter att få representanter från patient-, brukar- och närståendeorganisationer, särskilt i mindre kommuner.

Några verksamheter har löst problemet med representation från primärvården genom att de personliga ombuden har kontakt med primärvården via den medicinska ansvariga sjuksköterskan och att de personliga ombuden deltar i primärvårdens samverkansgruppsmöten där länets samtliga vårdcentraler är representerade. Andra verksamheter har löst svårigheterna med att få representanter från Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och primärvården genom att adjungera in dem om det är frågor som särskilt berör deras organisation.

Kommunerna arbetar kontinuerligt med stöd från länsstyrelserna för att få till stånd en representation som fullt ut motsvarar vad som förutsätts i förordningen. I några fall har kommuner gått ihop för att bilda en gemensam ledningsgrupp för flera verksamheter. Ett annat sätt som vissa verksamheter valt är att använda sig av samordningsförbundens samverkansstruktur för att ta upp frågor som rör verksamheten med personligt ombud på deras möten.

Figur 2. Aktörer som saknar representation i ledningsgrupperna

Flera alternativ kan anges

Källa: Länsstyrelsen 2021

Brister som verksamheterna identifierat under 2020

Kommuner som har beviljats statsbidrag för verksamhet med personligt ombud ska årligen redovisa eventuella brister som har uppmärksammats angående den enskildes möjligheter att få tillgång till samhällets utbud av vård, stöd och service.

Av landets 107 verksamheter har 101 någon form av systematiska rutiner för att rapportera till sin ledningsgrupp om de brister som de personliga ombuden uppmärksammar i sitt arbete med klienterna. Syftet är att ta fram underlag till åtgärder för att förebygga brister som utgör hinder för att personer med psykiska funktionsnedsättningar får tillgång till vård, stöd och service.

De personliga ombuden rapporterar identifierade brister i vård- och omsorgssystemet. Bristerna rapporteras i tre olika kategorier: på handläggarnivå, lokal och central nivå.⁸

På central nivå ingår brister i lagstiftning och regelverk samt resursproblem. En sammanfattning av de mest förekommande inrapporterade bristerna på central nivå redovisas i bilaga 1, i tre tabeller och är indelade i brister som identifierats i kontakten med hälso- och sjukvården, socialtjänsten och övriga brister i kontakt med myndigheter. Som framgår av bilaga 1 rapporterar verksamheterna att bristen på läkare, psykologer och psykiatriker har en negativ påverkan på de personliga ombudens målgrupp. Läkarbristen riskerar enligt verksamheterna att leda till långa väntetider för utredning och behandling, vilket skapar ekonomisk otrygghet eftersom många klienter är i behov av läkarintyg för sin försörjning. Det har även blivit ökade krav på läkarintyg vad gäller arbetsförmågebedömningar. Det gör att många klienter får avslag på sina ansökningar om aktivitets-

⁸ På handläggarnivå ingår identifierade brister såsom exempelvis bemötande från handläggare och vård- och omsorgspersonal, bristande kompetens hos handläggare om individens förmåga och behov med mera. På den lokala nivån ingår organisatoriska brister som till exempel bristande personalkontinuitet inom både socialtjänsten och hälso- och vården, brister i myndigheternas informations- och serviceskyldighet, bristande samordning och samverkan mellan myndigheter och vårdgivare (speciellt i samordningen och planering av samordnad individuell plan (SIP)).

och sjukersättning. Svårigheten att få god man är också ett problem som många verksamheter rapporterar om. Många verksamheter uppger vidare att digitaliseringen hos myndigheter medför stora svårigheter för de klienter som saknar tillgång till bank-id och smartphones vilket leder till att ombuden får ägna stor del av sin tid åt att hjälpa till med digitala kontakter och sitta i telefonköer.

Åtgärder som vidtagits för att komma tillrätta med brister

Verksamheterna ombads att redovisa exempel på åtgärder med anledning av de brister som har uppmärksammats. De brister som ombuden identifierar tas upp i ledningsgrupperna med avsikten att berörd representant tar frågan tillbaka till sin organisation för eventuell åtgärd. Det är av vikt att återkoppling sker för att bristrapporteringen ska bli meningsfull.

Nedan följer några exempel där personligt ombud har kunnat se att åtgärder vidtagits av myndigheterna efter att de har påtalat brister som rör den enskildes tillgång till samhällets utbud av vård, stöd och service:

- En verksamhet (8 kommuner) har deltagit i olika arbetsgrupper om t.ex. utformning av digitala ansökningar för ekonomiskt bistånd för att på så sätt bevaka att målgruppens behov tillgodoses.
- I ett samordningsförbund har ombuden deltagit i en referensgrupp, där de arbetat med Tjänstedesignmetoden för att uppmärksamma myndigheter på vilka svårigheter deras klienter upplever i sin kontakt med dem.
- En verksamhet har i samverkan med hälsocentral, Försäkringskassan samt psykiatri startat ett projekt som heter SIG NOLL. Projektet vänder sig till personer som saknar sjukpenninggrundande inkomst.
- Ett flertal ombud i ett län har gemensamt gjort en skrivelse om risken att förlora sin sjukpenninggrundande inkomst. Detta för att påvisa brister i system och tolkningar hos respektive myndighet. Skrivelsen har skickats in till Socialstyrelsen, ledningsgruppen, referens- och samverkansgruppen där representanter från Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och regionen ingår.
- I ett län har länsstyrelsen utarbetat en ny dagordning som ska implementeras under 2021 för styr- och ledningsgruppen där ledningsgruppen tillsammans ska kunna lyfta de fel och brister som uppmärksammas.

Länsstyrelsernas arbete

Länsstyrelserna ansvarar för att fördela statsbidrag till kommunerna och bistå Socialstyrelsen i uppgiften att följa upp, stödja och utveckla verksamheten med personligt ombud. De lämnar även underlag till Socialstyrelsens uppföljningar och årliga lägesrapport.

Under året har länsstyrelserna handlagt och fattat beslut om statsbidrag till de kommuner som har verksamhet med personligt ombud. Statsbidraget utgår som ett bidrag till lönekostnaden för de personliga ombuden. Under 2020 ökade anslaget för lönekostnader till 130 000 000 kronor. Av anslaget fördelades 129 464 868 kronor. Socialstyrelsen fastställer beloppet som utgår från kostnader för en årsanställning och antalet sökta ombudstjänster i förhållande till det totala anslaget. Antalet sökta tjänster låg på 321,54 heltidstjänster enligt ansökan

av 2020 års medel och beloppet för årsanställningar per ombud fastställdes till 402 638 kronor. Under 2019 fastställdes beloppet för en årsanställning till 300 180 kronor.

Länsstyrelserna har rekviderat medel från Socialstyrelsen motsvarande det antal personliga ombud som varit aktuellt i respektive län. De har granskat kommunernas redovisningar och rapporterat till Socialstyrelsen. Samtliga länsstyrelser förutom Gotland⁹ har också lämnat in en handlingsplan för arbetet under 2020.

Länsstyrelserna har haft fortlöpande kontakt med de personliga ombuden och verksamhetschefer och har vid flera tillfällen deltagit på digitala ledningsgruppsmöten. Flera länsstyrelser har under 2020 påbörjat en strukturerad samverkan med närliggande länsstyrelser där de framöver ska samverka i kompetensstärkande insatser och andra aktiviteter för de personliga ombuden. Särskilda insatser har riktats mot att informera och bistå kommunerna för att etablera ledningsgrupper i enlighet med förordningens villkor.

Länsstyrelserna har tillsammans med de personliga ombuden arrangerat regionala digitala nätverksträffar under året för att främja erfarenhetsutbyte. De personliga ombuden har erbjudits digital kompetensutveckling och bjudits in till seminarier och konferenser i länsstyrelsernas regi.

I de län där inte alla kommuner erbjuder verksamhet med personligt ombud har länsstyrelserna på olika sätt arbetat för att sprida information om möjligheten att starta verksamhet. Bland annat har de informerat om statsbidragets möjligheter i skriftlig form och erbjudit sig att besöka kommunerna och berätta om statsbidragets möjligheter. I de fall länsstyrelserna har nystartade verksamheter har de bistått med råd och stöd. Under året har sju länsstyrelser genomfört fokusgruppsintervjuer med fokus på barnperspektivet i de personliga ombudens uppdrag. Personliga ombud från de sju länen har deltagit vid intervjuerna.

Länsstyrelsernas arbete har påverkats av pandemin bland annat genom att de har fått ställa in fysiska möten och besök i verksamheterna. När det har varit möjligt har de använt digitala mötesformer men på grund av att en del verksamheter saknar nödvändig digital infrastruktur eller kompetens har det funnits vissa svårigheter.

Flera av länsstyrelserna uppger att de administrativa medlen som Örebro länsstyrelse fördelar till dem för deras arbete med personliga ombud är otillräckliga. Flera av länsstyrelsernas handläggare har cirka 10 procent av sin arbetstid avsatt för att delta i utvecklingen av verksamhet för personligt ombud. Om de fick mer administrativa medel skulle de kunna avsätta mer tid för att utveckla olika samverkans- och samordningsinsatser, vilket borde bidra till ett mer strategiskt och effektivt arbete för regionerna, samt att fler timmar för länsstyrelserna kommer även öka förutsättningarna för de personliga ombuden och deras klienter. Länsstyrelserna har även lämnat förslag på förbättringsområden. De nämner specifikt följande områden:

- Nyanställda personliga ombud ska få gå introduktionsutbildningen hos Socialstyrelsen inom rimlig tid.

---

⁹ Gotland lade ner sin verksamhet 2016.

- Nya chefer bör erbjudas någon form av introduktionsbildning om PO eftersom verksamheten är komplex och viktig för kommunerna.
- Socialstyrelsens utgivna skrifter, bland annat ”Ledningsgruppens spejare i välfärdssystemet” och ”Mål och metod – att arbeta som personligt ombud” skulle behövas uppdateras.
- Informationsmaterial behöver utformas till andra myndigheter som berörs av förordningen med verksamhet med personligt ombud till Försäkringskassa, Arbetsförmedlingen, primärvården, specialiserade psykiatrin och även till patient-, brukar- och närståendeorganisationer.

Barnrättsperspektivet i de personliga ombudens uppdrag

Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter trädde i kraft den 1 januari 2020. Beslutet innebär att barnets rättigheter ska beaktas vid avvägningar och bedömningar som görs i beslutsprocesser i mål och ärenden som rör barn. Barnkonventionen som svensk lag ska bidra till att synliggöra barnets rättigheter. Det är ett sätt att skapa en grund för ett mer barnrättsbaserat synsätt i all offentlig verksamhet.¹⁰

Av Socialstyrelsens tidigare lägesrapporter framgår att vissa grupper som söker personligt ombud har ökat de senaste åren. Klienter med hemmavarande barn är en av dessa grupper.

Eftersom det framgår av kommunernas redovisningar att cirka 20 procent av klienterna helt eller delvis har barn i hushållet är det angeläget att beakta barnperspektivet i verksamheten. Barn som växer upp i familjer med psykisk ohälsa riskerar att drabbas av allvarliga konsekvenser för deras hälsa, skolgång och framtida arbetsliv. Två till tre gånger fler av dem som haft en förälder som sjukhusvårdats för psykisk ohälsa har som unga vuxna själva vårdats inom psykiatrisk specialistvård. För barn är en fungerande vardag med rutiner och struktur viktig. Klienter med barn kan behöva avlastning eller annat praktiskt stöd.¹¹

Innan Barnkonventionen trädde ikraft som lag hade Socialstyrelsen och Socialdepartementet under 2019 en dialog om möjligheten att lyfta barnperspektivet i verksamheten med personligt ombud. I samverkan med länsstyrelserna tog Socialstyrelsen fram ett material som stöd för de länsstyrelser som ville genomföra fokusgrupper med ombuden. Under 2020 genomförde sju länsstyrelser fokusgrupper med ett urval av personliga ombud. Totalt deltog cirka 40 personliga ombud i undersökningen. Fokusgruppernas syfte var att undersöka vilka insatser och vilken hjälp eller vilket stöd som kommer barnen till del.

Länsstyrelserna sammanfattade sina fokusintervjuer på olika sätt. Några redovisade vilka insatser som kommunerna erbjuder i länet medan andra länsstyrelser redovisade vilka insatser som har betydelse för klienternas barn. Viktigt att poängtera är att personliga ombuden arbetar på uppdrag av klienten. Det innebär att om en klient vill ha hjälp och stöd av ett personligt ombud för insatser som gäller deras barn så bistår personliga ombud med stöd att ansöka eller att lotsa klienterna till rätt instanser. För mer information av metod och sammanfattning av

¹⁰ <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/barnkonventionen-som-svensk-lag/>

¹¹ Nationellt kompetenscentrum anhöriga, <http://www.anhoriga.se/stod-och-kunskap/fakta-om-anhorig/fakta-om-barn-som-anhoriga/>, 2021-04-14.

svaren från samtliga fokusgrupper se bilaga 2. Här nedan listas de centrala områden som samtliga personliga ombud har lyft och som påverkar direkt eller indirekt barns välbefinnande och utveckling:

- ekonomi
- hälso- och sjukvårdskontakter
- struktur och ordning i vardagen (t.ex. stödinsatser till klienter i hemmet och vardagen som underlättar föräldraskapet och livet, det kan gälla kontakter med socialtjänsten, myndigheter och barnens barnomsorg eller skolor).
- sysselsättning eller praktikplats
- familjestöd av olika slag
- boende/vräkningsförebyggande arbete

Fler än de sju länen som deltog i fokusgrupper under 2020 var intresserade av att genomföra fokusgruppsamtal.

Socialstyrelsen och länsstyrelserna kommer därför under 2021 fortsätta att gemensamt diskutera hur myndigheterna ska fortsätta arbeta med fokusgrupper om barnrättsperspektivet i personliga ombudens uppdrag.

Socialstyrelsens arbete

Socialstyrelsen ansvarar för att i samverkan med länsstyrelserna och kommunerna utveckla och stödja verksamheten med PO. Socialstyrelsen ska, inom ramen för en beredningsgrupp som består av företrädare för de aktörer som berörs av verksamheten, leda och samordna arbetet med verksamheten med PO.

Beredningsgruppen som består av företrädare för Socialstyrelsen, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), Länsstyrelsen, Nationell samverkan för psykisk hälsa (NSPH), Riksförbundet för Social och Mental Hälsa (RSMH) och Schizofreniförbundet har sammanträtt vid tre tillfällen under 2020. Diskussioner har förts kring strategiska frågor som exempelvis hur verksamheterna kan uppnå fulltaliga ledningsgrupper och hur verksamheterna kan få en bättre återkoppling på de brister i den enskildes tillgång till vård, stöd och service som verksamheterna årligen rapporterar till länsstyrelserna.

Socialstyrelsen har sammankallat till gemensamma planeringsmöten med länsstyrelserna vid tre tillfällen för att diskutera verksamheten med personligt ombud. Socialstyrelsen deltar även i en arbetsgrupp som länsstyrelserna har utsett och som arbetar fram underlag till mötena med samtliga länsstyrelser. I dialogen med länsstyrelserna har det framkommit att verksamheten för personligt ombud har påverkats av pandemin. Det har varit svårt och ibland omöjligt att arbeta på det sätt som gjorts innan denna situation uppstod. Det har varit en stor utmaning när kommunerna har behövt söka nya vägar för ombudens arbete med målgruppen.

Under året har Socialstyrelsen även bidragit med att ta fram en semistrukturell samtalsguide vid genomförande av de fokusgrupper som länsstyrelsen har gjort med personliga ombuden samt sammanställt resultaten från dessa fokusgrupper.

I Socialstyrelsens uppdrag ingår att genomföra introduktionsutbildning av personliga ombud som är nyanställda. I normala fall brukar Socialstyrelsen arrangera introduktionsutbildning i internatform under tre dagar och som förläggs i Stockholm. Med anledning av pandemin ställdes utbildningen in. Istället erbjöds en extra insatt digital kurs som delmoment för nyanställda personliga ombud. Det blev två grupper som gick utbildningen i november. Sammanlagt deltog 35 av 47 nyanställda ombud i den digitala utbildningen. Under hösten 2021 planerar Socialstyrelsen att arrangera den ordinarie tredagarsutbildningen i Stockholm. Då kommer samtliga som står i kö för introduktionsutbildningen att erbjudas plats, även de som deltog i det digitala delmomentet 2020.

Statsbidragets användning 2020

Socialstyrelsen fick använda 131 500 000 kronor i enlighet med förordningen, varav 1 500 000 kronor skulle täcka myndighetens administrativa kostnader. Resterande medel avsattes för kommunerna för att ansöka om kostnadstäckning för personligt ombud. Avsatta medel och utfallet framgår av tabell 5. Länsstyrelsen fattar beslut om och betalar ut statsbidrag till kommunerna och rekviderar därefter medel från Socialstyrelsen baserat på antalet ombud i länet. Bidraget till lönekostnaden för personligt ombud uppgick till 402 638 kronor per årsanställning.

Under 2020 betalades Socialstyrelsen ut 129 460 867 kronor till länsstyrelserna för tillsatta ombudstjänster. Socialstyrelsens egna kostnader för personal, planerings- och samordningskonferenser, kostnader för utveckling av webbstöd på Kunskapsguiden och utbildning av nyanställda ombud uppgick till 1 346 391 kronor. Totalt förbrukades drygt 129 453 473 kronor av de avsatta medlen och det innebär att drygt 2 000 000 kronor ligger kvar som oförbrukat på anslaget.

Tabell 5. Budget och utfall för verksamhet med personligt ombud 2020

Kostnader	Budget (kr)	Utfall (kr)
Socialstyrelsen	1 500 000	1 346 391
Ombudstjänster, statsbidrag	130 000 000	129 460 867
Summa	131 500 000	130 807 258
Återbetalning		-1 353 785
Netto efter återbetalning		129 453 473
Oförbrukade medel		2 046 527

Källa: Socialstyrelsen 2020

Socialstyrelsen utreder för närvarande om några kommuner är återbetalnings-skyldiga enligt 15 § i förordningen. Om återbetalning blir aktuellt kommer dessa medel att återföras till anslaget.

Socialstyrelsens kommentarer

Socialstyrelsen konstaterar att färre kommuner erbjudit verksamhet med personligt ombud år 2020 jämfört med 2019. Under året har 13 kommuner upphört att erbjuda ombudsverksamheten. Antalet ombud har minskat med 10 personer och antalet heltidstjänster har minskat med 12.

Trots att majoriteten av kommunerna ser nyttan av att etablera verksamhet med personligt ombud, uttrycker många kommuner sedan flera år tillbaka fortfarande en oro för att kommunernas kostnadstäckning påverkas negativt när fler kommuner ska dela på statsbidragspotten. Statsbidraget ska enligt Socialstyrelsens föreskrifter om statsbidrag till verksamhet med personligt ombud (HSLF-FS 2016:98) fördelas med utgångspunkt från antalet fastställda årsanställningar. Det resulterar i att ju fler kommuner som etablerar verksamheten, desto mindre blir kommunernas medelstillelning per årsanställning.

Regeringen beslutade i höstbudgeten 2019 om en treårig höjning av anslaget till personligt ombud. Under perioden 2020-2022 är regeringens avsikt att avsätta 130 miljoner kronor per år. Av kommunernas återrapporter för 2020 framgår att det höjda statsbidraget var mycket välkommet, men det finns en oro för vad som kommer att hända från 2023 om statsbidraget återigen minskar. Om kommunerna under perioden 2020-2022 etablerar fler verksamheter och statsbidraget minskar från 2023, medför det att kommunerna står utan kostnadstäckning för ansenlig del av verksamheten. Socialstyrelsens drar slutsatsen att det finns risk för att kommunerna inte har incitament för att utvidga verksamheten med personligt ombud på grund av att statsbidragets storlek fluktuerar kraftigt över tid, trots att det konstaterats att det är en välfungerande verksamhet och till stor nytta för klienterna.

De särskilda kraven i förordningen på ledningsgruppernas sammansättning kan leda till att vissa kommuner inte uppfyller kraven för att få bidrag. Under 2020 har därför Socialstyrelsen arbetat med att skriva en framställan till regeringen om en förordningsförändring med anledning av bland annat detta. Tillsammans med länsstyrelserna har myndigheten samarbetat för att ta fram förslag till ändringar. Framställan kommer att färdigställas under 2021.

Under året har Socialstyrelsen tagit fram ett uppdaterat meddelandeblad som redogör för bestämmelser för att kunna få statsbidrag för verksamhet med personligt ombud. Det är det tredje meddelandebladet som tagits fram sedan år 2000. Det nya meddelandebladet förtydligar bland annat verksamheternas organisatoriska ställning inom ramen för socialtjänsten.

Socialstyrelsen konstaterar i föreliggande undersökning där cirka 12 procent av de personliga ombuden deltog, att barnrättsperspektivet i olika utsträckning har beaktats för de klienter som önskar att få stöd och hjälp med insatser som direkt eller indirekt kommer barnen till del. Med tanke på att det under året fanns närmare 2 000 hushåll där barn helt eller delvis lever med en förälder som har psykiska funktionsnedsättningar med betydande och väsentliga svårigheter att utföra aktiviteter på olika livsområden, bedömer Socialstyrelsen att det finns utrymme att lyfta in barnrättsperspektivet ytterligare i verksamheten med personligt ombud.

Verksamheten med PO har koppling till mål 10.2 i Agenda 2030, Möjliggöra och verka för att alla människor, oavsett ålder, kön, funktionsnedsättning, ras, etnicitet, ursprung, religion eller ekonomisk eller annan ställning, blir inkluderade i det sociala, ekonomiska och politiska livet.

Bilaga 1: Rapporterade brister från verksamheterna

Tabell 1. Brister i kontakten med hälso- och sjukvården

	Konsekvens för den enskilde
Brist på läkare och läkartider inom psykiatri	Långa väntetider för utredning och behandling. Glapp i sjuk-skrivningar som drabbar klientens ekonomi vilket leder till fler besök hos IFO. Klienter hänvisas till PO av psykiatri pga. att de inte kan erbjuda läkartid. Många klienter har en ständig oro för att inte hinna få en läkartid i tid för att kunna förlänga sin sjuk-skrivning.
Hög omsättning av personal inom sjukvården	Klienter möter nya läkare som inte känner till personens historik. Fasta vårdkontakter saknas ofta.
Personalbrist inom öpp- penpsykiatri, brist på kuratorer på vårdcen- traler	Långa väntetider, bristfälliga uppföljningar av medicinering, kli- enter blir utan stöd långa tider. I vissa fall saknas öppenpsykiatri i kommuner vilket leder till att klienter saknar stöd efter sluten- vård.
Fast vårdkontakt saknas ofta	Klienter möter nya läkare som inte känner till personens historik.
Höga kostnader i sam- band med psykiatrisk slutenvård	Personer med diagnoser som kräver långa tider inom psykia- trisk slutenvård ska betala en patientavgift per dygn som inte omfattas av högkostnadsskydd vilket leder till att klienter blir skuldsatta och i värsta fall får skulder hos Kronofogden. Kom- munernas försörjningsstöd ersätter endast kostnader som om- fattas av högkostnadsskyddet.
Långa väntetider på neuropsykiatriska utred- ningar	Leder till att klienter inte får stöd och behandling vilket riskerar förvärra den psykiska ohälsan hos klienten.
Bristande tillgänglighet till Primärvården	Flera klienter upplever att det är svårt att boka en läkartid till primärvården utan att logga in på 1177 och då behövs ett mobilt bank ID vilket många klienter saknar.
Bristande kunskap hos vårdcentralerna om neuropsykiatriska funkt- ionsnedsättningar	Klienter upplever att de inte tas på allvar inom den somatiska vården om de har en psykiatrisk diagnos.

Källa: Länsstyrelserna 2021

Tabell 2. Brister i kontakten med socialtjänsten

	Konsekvens för den enskilde
Bristande tillgänglighet	Frekventa byten av socialsekreterare och myndighetshandläg- gare är problematiskt då det riskerar att leda till ökad otrygg- het för den enskilde. Minskad tillit när klienter tvingas upprepa sin historia till nya personer inom vården.
Svårt att få en god man pga. brist på gode män	Klienter som har behov av stöd att få ordning på sin ekonomi blir lidande och hamnar i skulder och ekonomiska problem. Även om ansökan är godkänd finns ibland ingen god man att tillgå på grund av brist på gode män. Flera verksamheter rap- porterar att klienter nekats god man med motiveringen att kli- enten har stöd av PO.
Brister i boendestödet	Boendestödet är inte anpassat efter den enskildes behov. Vid behov av boendestöd glöms det bort att uppmärksamma be- hovet av hjälp med post och bankärenden vilket leder till att räkningar inte blir betalda. Skillnader mellan kommunerna vad gäller beviljande av boendestöd. Insatsen bedöms utifrån dia- gnos och inte behov.

Svårigheter med bostad	Klienter riskerar hemlöshet då målgruppen ofta inte lever upp till de ekonomiska krav som ställs för att få en bostad. Klienter måste flytta hem eller bo kvar hos sina föräldrar. Detta leder till ett ökat behov av anhörigstöd. En oviss boendesituation leder många gånger till uppgivenhet och ökad psykisk ohälsa.
Bristande kontinuitet i kontakt med handläggare	När handläggare byts ut eller är frånvarande blir ärenden lig-gande som är väsentliga för klienten t.ex. ansökan om försörjningsstöd, ansökan om kontaktperson etc.
Begränsad hjälp av budget- och skuldrådgivare i mindre kommuner	Långa väntetider rapporteras från vissa kommuner där besök endast erbjuds på huvudorten och klienten förväntas kunna bekosta resan dit vilket ofta inte är möjligt. Försämrade ekonomi hos klienten riskerar att förvärra den psykiska ohälsan.

Källa: Länsstyrelserna 2021

Tabell 3. Övriga inrapporterade brister

	Konsekvens för den enskilde
Höga krav på läkarintyg från FK, lång handläggningstid	Det ställs höga krav på läkarintyg och läkarutlåtanden där läkaren ska motivera nedsatt arbetsförmåga. Klienter får avslag på ansökningar gällande aktivitets- och sjukersättning på grund av ofullständiga läkarutlåtanden där FK underkänner skäl till nedsatt arbetsförmåga. Hårdare bedömningar hos FK ger fler avslag och klienter hänvisas oftast till ekonomiskt bistånd.
Bristande samverkan och samordning mellan myndigheter	Klienter måste ha kontakt med en mängd handläggare och regelverken är olika mellan myndigheterna. Saknas samordnad planering mellan läkare inom den psykiatriska öppenvården och läkare inom den psykiatriska slutenvården. Finns risk att klienter hamnar i kläm mellan regelverken i Arbetsförmedlingen (AF) och Försäkringskassan (FK).
Digitaliseringen inom myndigheterna	Många klienter saknar tillgång till dator, smartphone eller mobilt bank-id och klarar därför inte av myndigheternas krav på att bevaka sina intressen såsom sjukanmälan, fylla i kassakort till A-kassan, egenremiss till sjukvård, tider till vården. Konsekvenserna blir att personerna hamnar i ekonomiska svårigheter, ökad upplevelse av utanförskap, marginalisering och otrygghet. Många klienter har svårt att använda allmänna datorer pga. social fobi, panikångest och tvång.
Olika bedömning av arbetsförmågan görs av FK och AF	Klienter får avslag på sina ansökningar om aktivitetsersättning då FK bedömer att klient har viss arbetsförmåga medan AF gör bedömning att klienten saknar arbetsförmåga. Saknas samsyn mellan myndigheterna kring arbetsförmåga. Antalet personer som förlorar sin sjukpenninggrundande inkomst (SGI) ökar. Klienter hänvisas till kommunens försörjningsstöd när de förlorar sin sjukpenning.
Låg förståelse för personer med psykisk funktionsnedsättning hos vårdpersonal, tjänstemän och myndighetspersoner	Försvårar meningsfull dialog mellan klienter och myndigheter. Leder till ökad psykisk ohälsa och större behov av vård- och stödinsatser.
Bristande tillgänglighet hos Arbetsförmedlingen	Svårt att få kontakt genom telefon, korta telefontider som tar slut redan på morgonen. AF:s omorganisation har lett till att många kontor lagts ner vilket försvårar kontakten för målgruppen. AF hänvisar alla kontakter till digitala plattformar där mobilt bank-ID är ett krav. Flera klienter har inte mobila bank-ID eller förmågan att hantera sina ärenden digitalt vilket leder till att fler klienter blir utan ersättning. Information förmedlas via brev som ofta är svåra att tyda då de är skrivna på ett sätt som är svårt för brukaren att tolka och förstå.

	Konsekvens för den enskilde
Otydligt regelverk	Problem med att förstå de olika myndigheternas regelverk, främst mellan FK och försörjningsstöd.
Brister gällande samordnad individuell plan (SIP)	Brister i samordningen och planeringen av SIP. Klienter får bristfällig information om vad mötena ska handla om och det förekommer att mötena förläggs till platser som klienten inte kan ta sig till. Handläggare på Arbetsförmedlingen och FK tackar oftast nej till att delta i SIP-möten. Svårt att få med dessa myndigheter när samverkan krävs.
Brister i att få arbetsträning eller praktikplatser	Svårigheter för AF att hitta arbets tränings- och praktikplatser. Arbetsmarknaden inte anpassad för personer med psykisk funktionsnedsättning. Bristande sysselsättning för målgruppen. Under pandemin har flera av klienterna blivit av med sina praktikplatser eller lönebidragsanställningar.
Ekonomiska svårigheter i samband med övergång från aktivitetserättning till sjukersättning	När klienten fyller 30 år uppstår ofta ett glapp i ekonomin och personen står helt utan ersättning under en period. När klienten uppnår 30 år hänvisas hen till AF som i sin tur bedömer att personen saknar arbetsförmåga vilket leder klienten tillbaka till socialförsäkringssystemet.

Källa: Länsstyrelserna 2021

Bilaga 2. Metod och intervjuguide för fokusgrupper med personliga ombud

”Barnperspektivet på Personliga ombuds uppdrag”

Med ett barnperspektiv menas att vuxna, i den utsträckning det går, sätter sig in i barnets situation. Syftet är att bättre kunna ta tillvara barnets intressen, behov och kunna agera för barnets bästa¹².

Socialstyrelsen och länsstyrelserna valt metod fokusgrupper utifrån att samla in kunskap om i vilka situationer personliga ombud beaktar barnperspektivet i sitt uppdrag. Utgångspunkten för den här undersökningen har varit att få kunskap om hur personliga ombuden arbetar med klienter med barn, det vill säga hur de beaktar barnperspektivet. Socialstyrelsen har haft diskussioner med departementet om vilka effekter personliga ombudens stödjandeinsatser har för sina uppdragsgivares (klienters) barn. Socialstyrelsen och länsstyrelserna har gemensamt diskuterat olika metoder för att få mer kunskap om dessa barn som personligt ombuden möter via sina klienter. Metodvalet blev att använda sig av fokusgrupper för att tillsammans med personliga ombud diskutera hur de beaktar barnrättsperspektivet i sitt uppdrag. Med detta underlag kan myndigheten identifiera betydelsefulla faktorer och få kunskap om hur barnperspektivet beaktats i deras arbete. Socialstyrelsen och länsstyrelserna har utarbetat en gemensam frågeguide som länsstyrelserna har använt.

Metoden - Fokusgrupp

Fokusgruppen är en rundabordsdiskussion som leds av en samtalsledare som skapar både engagemang och dynamik bland deltagarna i diskussionen. Avsikten med fokusgruppen är inte att den ska komma fram till gemensamma uppfattningar, handlingsplaner eller dylikt.

Samtalsledaren leder diskussionen och har ansvaret att se till att svaren blir tydliga att förstå för alla i gruppen. Alla i fokusgruppen ska kunna och få komma till tals och delge sina erfarenheter om hur de beaktar barnperspektivet i sitt arbete när de arbetar med klienter som har barn som helt eller delvis bor hos dem. De länsstyrelser som har haft tid och möjlighet har deltagit i undersökningen genom att bjuda in ett antal personliga ombud som vill delta i diskussionen. Resultaten från fokusgruppsintervjuerna kommer att redovisas på aggregerad nivå för att svaren inte kunna härledas till någon enskild personligt ombud eller länsstyrelse.

---

¹² <https://www.rikshandboken-bhv.se/metoder--riktlinjer/strategier-och-kvalitetssakring/barnkonventionen/>

Genomförda fokusgrupper

Sju länsstyrelser¹³ beslutade att genomföra fokusgrupper med inbjudna personliga ombud. De intervjuade personliga ombuden har deltagit i diskussionen och svarat på frågorna utifrån sina erfarenheter och kontext.

Länsstyrelsernas tillvägagångssätt vid genomförande av fokusgrupperna skiljer sig åt liksom deras fokusgruppsammansättningar.

Underlaget till nedanstående redovisning

Underlaget för denna undersökning är länsstyrelsernas fokusgruppsammansättningar. Sammansättningar har skickats in till Socialstyrelsen. Följande underlag tigger till grund för redovisningen.

- Länsstyrelsen 1, genomförde fokusgruppen i april med samtliga personliga ombud – en länsverksamhet. (Fokusgrupp 1)
- Länsstyrelsen 2, genomförde fyra fokusgrupper med ett urval av länens personliga ombud under augusti – september 2020. Länsstyrelsen 2 har skickat in fyra sammansättningar. (Fokusgrupp 2, Fokusgrupp 3, Fokusgrupp 4 och Fokusgrupp 5)
- Länsstyrelse 3, 4, 5 och 6 har genomfört en fokusgrupp med personliga ombud, med ett eller personliga ombud från varje län under oktober 2020. De skickade in en sammansättning. (Fokusgrupp 6)
- Länsstyrelse 7, har genomfört två fokusgrupper med samtliga personliga ombud i länet. Fokusgruppen genomfördes i november 2020. De skickade in en gemensam sammansättning (Fokusgrupp 7)

Sammanlagt deltog cirka 40¹⁴ personliga ombud i fokusgrupperna.

Länsstyrelsernas sammansättningar av fokusgruppsintervjuerna är olika och några av dem har inte riktigt följt Socialstyrelsens instruktioner. Till exempel har en länsstyrelse redovisat alla verksamheter som riktar sig till klienter med barn som finns i länet medan andra länsstyrelser har redovisat vilka insatser som har haft indirekt eller direkt påverkan på klients barn. Det framkommer också en variation inom respektive fokusgrupp hur personliga ombuden beaktar barnperspektivet.

Resultaten från fokusgruppsintervjuerna på temat ”Barnperspektiv i personliga ombudens uppdrag”

Sammansättningarna från länsstyrelserna visar på att det finns en stor variation i hur personliga ombud beaktar barnperspektivet i sitt uppdrag. Variationer framträder än mer tydligt när sammansättningarna från respektive länsstyrelse jämförs. Resultatet kan användas som ett underlag för myndigheternas fortsatta arbete med barnrättsperspektivet under 2021.

---

¹³ 7 av 20 länsstyrelser som har verksamhet med personliga ombud har genomfört fokusgrupper

¹⁴ 40 av 340 personliga ombud under 2020. Närmare 12 procent av samtliga personliga ombuden har deltagit i undersökningen.

Nyttillkomna klienter

Vid inskrivningssamtalet med nya klienter framkommer det att det finns en stor variation inom och mellan länen hur personliga ombuden får information om att en ny klient har barn. Den variation som förekommer i resultatet, visar att personliga ombuden får information om det finns barn i hushållet genom att;

- De ställer alltid rutinfrågor om det finns klienten har barn vid första kontakten med en ny klient
- De ställer inte någon specifik fråga om klienten har barn men informationen om att klienten har barn kan framkomma vid andra frågor som ställs.
- De uppmärksammar att det finns barn vid deras första hembesök.
- De kan få informationen från andra instanser t.ex. i de fall barnen har stöd från socialtjänsten men inte klienten. Det kan vara fältassistenter eller socialtjänsten som har informerat om att funktionen personliga ombud finns.

Personliga ombud informerar alltid att de har sekretess men även att de har anmälningsskyldighet om att de kan göra orosanmälningar vid misstanke om att barn far illa. Denna information ges oftast i första mötet med en ny klient. I flera av fokusgrupperna beskrivs att istället för att göra en orosanmälan till socialtjänsten motiverar personliga ombuden klienten till att själv ansöka om stöd och hjälp. Det fungerar oftast. Personliga ombuden har i fokusgruppsintervjuerna beskrivit att de vid ett fåtal fall har gjort en orosanmälan till socialtjänsten vid misstanke om att barn far illa.

Hembesök hos klienter

Personliga ombud gör alltid hembesök hos sina klienter. Om de har informationen om att det finns barn observerar personliga ombuden hemmiljön utifrån ett barnperspektiv. Vid ett hembesök observerar flera personliga ombud hemmiljön för att identifiera varningsfaktorer som till exempel om små barn tyr sig eller visar snabbt tecken på anknytning till det personliga ombudet, äldre barn som inte ser ut att må bra eller när t.ex. det saknas mat i kylskåpet.

Klientens (föräldrarnas) behov av stöd när det gäller direkta insatser till barnen uppdrag

Det framkommer tydligt av länsstyrelserna sammanställningar att personliga ombudens klienter har flera stora och komplexa behov av stöd på flera livsområden. Om en klient har svårigheter som är kopplade till deras barn är det viktigt att personliga ombuden först hjälper till med den delen. Först därefter kan personliga ombuden jobba med stöd och hjälp med de andra delarna inom uppdraget.

I samtliga fokusgrupper förekommer det att de personliga ombudens klienter som har barn, inte tidigare har sökt stöd och hjälp av rädsla för att de riskerar att förlora vårdnaden. De insatser som direkt är kopplade till klienternas barn handlar framför allt om att till exempel stötta föräldern i;

- kontakter med skolan

- logga in på skolportalen, hålla sig informerad om barnens aktiviteter, hämta information om föräldramöten med mera
- kontakt med socialtjänst
- kontakt med familjerätten
- att ansöka om extra medel från olika fonder eller organisationer som ska gå till nya kläder, cyklar, fritidsaktiviteter med mera till barnen.
- att söka fram olika former av familjestöd - familjegrupper

Insatser som kommer barnen till del

Personliga ombuds roll som stödjande och lots till att ansöka om rätt insatser har betydelse för barnen. Här nedan listas de insatser som personliga ombuden har uppmärksammat. Länsstyrelserna fokusgruppssammanställningar rangordnar dessa på olika sätt men här presenteras de vanligaste insatserna som har framkommit under fokusgrupperna utan rangordning.

Fonder/bidrag/välgörenhet/ekonomi

Personligt ombud i samtliga fokusgrupper hjälper klienter att söka fonder och hjälp från andra instanser, när ekonomiskt bistånd inte räcker till. Personliga ombuden nämner olika krisstöd, matkassar, hygienartiklar, kläder, möbler.

De ger även stöd med att söka ekonomiskt bistånd eller aktivitetsersättning.

Vårdkontakter

De flesta klienter som personliga ombuden träffar har ett stort behov av stöd i vårdkontakterna. Det är viktigt att klienterna får stöd att söka vård och behandling som de behöver. Här nämns bland annat rätt medicinering, samtalskontakt, diagnosutredningar, arbetsterapi med mera) När en förälder mår bättre – mår barnet bättre.

Struktur och ordning i vardagen

Personligt ombud ger stöd att utföra vissa uppgifter t.ex. påminna och boka tider till olika insatser, påminna om checklistor behövs för aktivitetsrapportering, betala hyran osv. De hjälper till att ansöka om boendestöd för att få en struktur i boendet.

Stöd i föräldrarollen

De personliga ombuden informerar om att det finns lågtröskelverksamheter, det vill säga att det finns frivilligt stöd att få i föräldraskap, där klienten kan få verktyg för att förenkla vardagslivet med barn.

Sysselsättning/praktikplats

Att ha en sysselsättning eller arbetsträning, stärker klientens roll som förälder och de kan bli en förebild för sina barn. Barnen mår bra av att föräldern arbetar och gör något meningsfullt när de är i skolan. Sysselsättning kan vara avgörande för de klienter som inte har sina barn boende hos sig, för att få möjlighet att träffa sina barn.

Bostad/vräkningsförebyggande

Personligt ombud hjälper till att ansökan om en större bostad om klienten är trångbodd. De deltar även i kommunens vräkningsförebyggande arbete.